

Tóth László

ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola

Témavezető: Stumpf István, egyetemi tanár (Széchenyi István Egyetem), egyetemi magántanár (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar)

A pártrendszerek átalakulásának és destabilizálódásának hatása a kormányzati stabilitásra a 2010-es évek Európájában

Alkotmányos válságot¹ is előidéző módon érzékelhető mára a kormányzati bizonytalanság Írországban. A 2020. február első felére kiírt előrehozott választás – melynek eredeti célja az volt, hogy az új kormány megerősített mandátummal kezdhesen neki az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépését követő időszaknak – után két és fél hónappal sem tudott megalakulni új, valódi legitimitással bíró kormánya a szigetországnak. Mindez az egész Európára (és a világ többi részére is) rendkívüli mértékben lesújtó COVID-19 világjárvány közepette történik, amikor még az átlagosnál is fontosabb lenne – a járvány által különösen sújtott országban – a stabil és kiszámítható kormányzás megléte.

Írország példája mindazonáltal nem egyedülálló Európában. A kétezres évek második felétől egyre gyakoribbak az európai parlamentáris demokráciákban az úgynevezett inkonkluzív választások,² melyek során nem jön létre az országokban a korábbiakban megszokottnak tekinthető mintázatok szerinti kormányzati többség. Ezek a szituációk általában hosszú, több hónapos bizonytalansággal kísért időszakokat eredményeznek, nem egy esetben ismételt választás kiírását teszik szükségessé.

A korábban kifejezetten stabil, és nem utolsó sorban stabil kormányokkal rendelkező demokráciáknak tekinthető Németország, Svédország, Spanyolország vagy akár Hollandia példája is egyértelműen abba az irányba mutat, hogy átfogó európai jelenségről beszélhetünk, ami mögött a pártrendszerek változása, átalakulása áll.

¹ Mivel a választás után szükséges megújulnia az alapesetben fékező-kiegészítő szerepet betöltő felsőháznak, a Szenátusnak is. A Szenátusba azonban a tagok egy részét a miniszterelnök delegálja, most viszont még nem iktattak be legitimnek tekinthető kormányfőt, aki ezt megtehetné.

² A szó az angol nyelvű sajtóban előszeretettel használt „inconclusive election” kifejezésből következik.

Jelen tanulmány célja, hogy a kormányzati stabilitás általánosan elfogadott nemzetközi szakirodalma szerinti elméleti keretrendszer felhasználásával megvizsgálja és bemutassa, miként vezetett a pártrendszerek átalakulása, változása a korábban stabilnak tekinthető rendszerek destabilizálódásához.

A dolgozat az egyes elméleti megközelítések alapján és azok szintézisével³ tárgyalja, melyek azok a legfőbb tényezők, amelyek a kormányzati stabilitást befolyásolják egy parlamentáris demokráciában. Mivel a dolgozat elsődleges célja, hogy a pártrendszerek (változásainak) befolyását mutassa be, ezért olyan példákkal történik a téma feldolgozása, ahol a többi kritérium nem, vagy csak alig változott.

A tanulmány a kormányzati stabilitást befolyásoló tényezőkkel kapcsolatos elméleti megközelítések kifejtését követően a pártrendszerek átalakulásának elméleti hátterét tárja fel.

Ezt követően kerül sor a kiválasztott országok (Németország, Svédország, Írország, illetve a posztkommunista régióból Szlovákia) példáján keresztül annak bemutatására, hogy a pártrendszerek változásaiban szerepet játszó tényezők közül melyek befolyásolták negatívan a kormányzati stabilitást.

1. A kormányzati stabilitás fogalma, a stabilitás dimenziói

A kormányzati stabilitás fogalma az egyes kormányok képességét jelenti alkotmány és törvények által meghatározott mandátumuk kitöltésére.⁴ A kormányzati stabilitás tárgykörébe tartozik azonban az is, hogy egy választást (legyen az „rendes”, vagy előre hozott) követően miként képes reguláris kormány alakulni. A kormányalakítás folyamata, gyorsasága, az abban részt vevő szereplők és a felmerülő problémák köre ráadásul a kormány későbbi „életképességére”, stabilitására, mandátumának várható hosszára is hatással van.⁵

³ Jelen sorok szerzője PhD disszertációjában a kormányzati stabilitás jelenségét, az arra ható tényezőket vizsgálja, Kelet-Közép-Európa tekintetében. Az itt is bemutatott elméleti-módszertani keretrendszer ezen disszertációhoz kapcsolódva került összeállításra az egyes, akár egymással is vitatkozó megközelítések eredményeinek felhasználásával.

⁴ A szerző saját disszertációjában is alkalmazott munkadefiníciója, melyet a továbbiakban idézett források alapján alkotott meg.

⁵ Laver, 2003. 30., Warwick, 1994. 11.

Jelen tanulmányban a stabilitásnak kifejezetten ezen aspektusa kerül górcső alá, amikor nehezen jön létre az új kormány, a korábban megszokott logika alapján nem képezhető törvényhozási többség.

1.1. A kormányzati stabilitás vizsgálatához alkalmazott kategóriák és változók, ezek irodalmi forrásai

A kormányzati stabilitás vizsgálata során a különféle, nemzetközi szakirodalomban használt megközelítések egyfajta szintéziseként a következő változók mentén vizsgálhatjuk egy-egy politikai rendszerben a stabilitásra ható tényezőket:⁶

⁶ Ezek a változók a szerző készülő PhD disszertációja elméleti keretének is gerincét képezik.

Kategória	Szempont	Lehetséges attribútumok	
Intézményes keretek	Kormányforma	Államfő szerepe a kormány kinevezésében/menesztésében; Felülszavazást igénylő vétőjog	
	Törvényhozás szerkezete	Egykamarás törvényhozás/ Második kamarának nincs szerepe a kormánnyal kapcsolatban/ Korlátozott – felülszavazható törvényhozási vétő/ Tökéletes bikameralizmus	
	Törvény hozás - végrehajtás	Invesztitúra	Szükséges-e?; Kinevezés/jelölés joga; Kötött-e a jelölés?; Szükséges többség mértéke; Előzetes, vagy utólagos bizalmi szavazás?; Szavazás teljes kormányról, vagy csak a miniszterelnökről?
		Bizalmi viszonyok	Bizalmatlansági indítvány egész kormány, vagy miniszterek ellen?; Benyújtók köre, vagy aránya; Konstruktív, vagy destruktív?; Szükséges többség; Benyújtás esetleges korlátai
		Törvényhozás feloszlata	Önfeloszlata joga létezik-e? Ha igen, milyen többséggel?; Államfői feloszlata lehetősége? Ha igen, kötötten, vagy önálló döntéssel?
	Frakciószabályok	Létszámhatár az összlétszám arányában; Szakadár frakciók alakításának lehetősége	
Választási rendszer	Választási formula	Többségi	Egyszerű/abszolút többségi; Egyéni kerület/alternatív szavazat
		Vegyes	Korlátozott szavazat/SNTV/többcsatornás
		Arányos	Listás/Megszemélyesített arányos/Egyéni átvihető
	Mandátumelosztás módja	Hány körben történik?; Milyen módszerrel osztják el választókerületenként a mandátumokat?	
	Körzeti magnitúdó, körzetbeosztás	Egy körzetre jutó képviselők átlagos létszáma, illetve ennek intervalluma, szórás a körzetek méretében	
	Választási küszöb	Küszöb mértéke; Országos/területi küszöb; Eltérések szövetségek körében	
Jelöltállítás feltételei	Kaució, vagy ajánlások rendszere működik-e?; Szükséges feltételek		
Pártszerkezet	Pártok száma	Törvényhozásban képviselőcsoporttal rendelkező pártok száma	
	Versengés struktúrája	Unimodális/ bipoláris/ multipoláris	
	Polarizáltság	Minimális/ mérsékelt/ jelentős/ extrém	
	Pártverseny nyílt, vagy zárt jellege	Nyílt, vagy zárt versengés; Kizárt koalíciós alternatívák, kizárt pártok jelenléte	
	Kormányváltások részleges, vagy zárt jellege	Változások gyakorisága; Változások mértéke; Innováció jelenléte; Hatalomhoz hozzáférés	
	Pártok fluktuációja ciklusok között és ciklus közben	Kieső és új pártok száma, aránya; Megszűnő és újonnan alakuló frakciók száma, képviselők létszáma	

A táblázatban nem szerepel, de ezekhez hasonlóan fontos a pártok közötti törésvonalak kérdése. Ezek feltárása és bemutatása az országonkénti történeti összefoglalóban tűnik célravezetőnek. A törésvonalak a pártrendszer strukturális jellemzőihez szolgálnak magyarázó tényezőként. Hasonlóan nem szerepel a pártok belső szerkezete, illetve ehhez kapcsolódóan a pártok vezetőjükhöz való viszonya, a perszonalizáltság foka, ami azonban szintén stabilitást befolyásoló tényező.

A változók köre a kormányzati stabilitást vizsgáló nemzetközi szakirodalom empirikus iskolájának¹ meghatározó szerzői és művei által alkalmazott változók alapján lett kialakítva. Az intézményes viszonyok összehasonlítására szolgáló változók összeállításához a Paul Warwick önálló kötetben is megjelenő munkáján,² illetve a Strøm-Budge-Laver szerzőhármás tanulmányán³ túl kifejezetten a kormányformával, a parlament–kormány viszonyrendszerrel foglalkozó összefoglaló munkák⁴, valamint a régiót, vagy más területeket érintő empirikus munkák⁵ szolgáltattak alapot.

A választási rendszert érintő változók alapvetően a Fábán⁶ által is alkalmazott választási rendszerekre vonatkozó jellemzők alapján kerültek kiválogatásra, melyek körét eredetileg Arend Lijphart alkotta meg.⁷ Ezek a változók az eredetileg felsoroltakhoz képest egyszerűsítve és csoportosítva lettek olyan szempontból, hogy kormányzati stabilitás vizsgálata számára alkalmasak legyenek.⁸

A stabilitásra ható tényezők közül a pártrendszert, pártszerkezetet érintők tekinthetők a leginkább komplexnek. Ennek oka az a törekvés, hogy a pártrendszerek sokféle természete, illetve ezek hatásai a kormányzati stabilitásra minél árnyaltabban bemutatathatók és elemezhetőek legyenek. Kiindulópontot ehhez a kategória-rendszerek adnak. Giovanni Sartori⁹ kategória-rendszere mind a pártok számát, mind a köztük levő viszonyokat, a verseny jellegét is figyelembe veszi. A pártok közötti viszonyok finomításához járult hozzá Peter Mair¹⁰, aki két további tényezőt vont be a pártrendszerek összehasonlító vizsgálatába (kormányváltások jellege, versengés struktúrája), amelyek a stabilitás szempontjából is

¹ Ld.: Laver, 2003. 29-31., ill. Warwick, 1994. 8-13.

² Warwick, 1994. 320-321.

³ Strøm-Budge-Laver, 1994.

⁴ DeWinter, 1995., ECDL, 2007.

⁵ Pl. Harfst, 2000.

⁶ Fábán, 1999.

⁷ Lijphart, 1999. 143-157.

⁸ A szerző saját disszertációjában is alkalmazza ezt az egyszerűsített változókört.

⁹ Sartori, 2005.

¹⁰ Mair, 1996., ill. Mair, 1997.

relevánsak. A pártrendszer szereplői közötti interakciók pontosabb megértését szolgálhatja Robert Dahl¹¹ modellje. Ez egyrészt figyelembe veszi a rendszeren belül az egyes pártokon belüli pártegység mértékét, továbbá, hogy a rendszerben a szereplők közti szembenállás mennyire versengésközpontú vagy kooperatív. Sartori és Dahl modellje alapján készítette el Steven Wolinetz kanadai politológus saját, átfogónak szánt pártrendszer-modelljét¹², melyben a fent említett szempontokat is bevonva állít föl használhatónak tűnő kategóriákat. Modelljében szerepet kap a pártok száma (kétpártrendszer, limitált, vagy extrém többpártrendszer), a versengés struktúrája (unimodális, bipoláris, vagy multipoláris), valamint a polarizáltság foka (minimális, mérsékelt, jelentős, extrém). Utóbbi nemcsak a korábbi kutatásokban is szereplő módon az extrém pártok jelenlétét jelentheti, hanem kifejezetten régió-specifikusan vezető pártok szembenállását is. A koncentrált, bipoláris versengési mintát produkáló pártrendszer is lehet polarizált, ami a pártok közötti együttműködésben, illetve a koalíciós alternatívák zártságában nyilvánul meg.¹³

A stabilitást komolyan befolyásolja a parlamenti pártok fluktuációja, ezért szükséges arra is kategóriákat felállítani, milyen módon és formátumban jelennek meg új politikai erők a releváns pártok körében. Ez a tanulmány központi kérdése is, amit a későbbiekben fejtek ki részletesen. A fluktuáció egyik alosztala lehet a parlamenti viszonyok ciklusközbeni változása. Ennek mérése a képviselőcsoportok számarányának cikluson át történő összehasonlításával történhet.

A perszonalizáció, a személyek befolyása kapcsán részben a pártok perszonalizáltsági fokának,¹⁴ részben pedig a kormányfő párton belüli státuszának, szerepének vizsgálata¹⁵ merülhet fel.

A fentebb összefoglalt változók hatásainak részletes és alapos vizsgálata során állapítható meg, hogy az egyes országokban milyen tényezők és milyen módon befolyásolják a kormányzati stabilitást. Természetesen az egyes változók konkrét hatásai térben és időben meglehetősen eltérő intenzitásúak. Bizonyos szituációk kiemelik az egyes változók hatásait, más esetekben viszont az adott változó hatása akár irrelevánsnak is bizonyulhat. Ezért ez a tanulmány¹⁶ a kvalitatív megközelítést kívánja követni a változók befolyása kapcsán.

¹¹ Dahl, 1990.

¹² Wolinetz, 2004.

¹³ Olson-Ilonszki, 2011. 238.

¹⁴ Kostadinova-Levitt, 2014., ill. Bobba-Seddone, 2011.

¹⁵ Ld. Grotz-Weber, 2017. 240., ill. Poguntke-Webb, 2005. 20.

¹⁶ Amiként a szerző készülő disszertációja is.

A változúknak ez a köre átfogó, általános, ebből azonban jelen dolgozatban a pártrendszerekkel kapcsolatos változók által indukált változások hatásai kerülnek górcső alá olyan országok összehasonlító vizsgálatával, melyekben a többi, intézményes változó nem, vagy csak csekély mértékben idézett elő változásokat. Az egyes országok kapcsán a rövid intézményes bevezető ismerteti a legfontosabb jellegzetességeket, majd a korábban meglévő viszonyok alapvonalait. A tanulmány célja nem az egyes országok összehasonlítása a stabilitás szempontjából, hanem az, hogy bemutassa, miként változtak meg a korábbi mintázatok az elmúlt időszakban.

2. A pártrendszerek átalakulása mint elméleti probléma

A pártrendszerek átalakulása, változása, destabilizálódása a következőkben nyilvánulhat meg:

Új releváns pártok belépése a palettára. Olyan szereplőké, akik nem illeszthetők be az adott politikai közösségben megszokottnak tekinthető pártpolitikai mintázatokba. Az új pártok belépése magától értetődő módon maga után vonja a pártrendszerben korábban relevánsnak tekinthető erők gyengülését. A korábban releváns erők meggyengülése közül megkülönböztethetjük a vezető kormánypártok támogatottságának visszaesését, illetve a közép-, illetve kis pártok változásait. Egy stabilnak tekinthető pártrendszerben¹⁷ e pártok támogatottsági arányainak változása mindenképpen a pártrendszer átalakulásaként, komolyabb esetben válságaként értelmezhető.

Szintén a pártrendszer változásának, és/vagy destabilizálódásának jele a pártok közötti interakciók minőségének változása. A pártok közötti viszonyok leírására több elméleti keretrendszer is alkalmas. Robert Dahl a pártok közötti viszonyok természetének különbségeit állapította meg empirikus kutatások alapján, a pártok közötti együttműködés szerint.¹⁸

A pártrendszerek változása tehát alapvetően három jelenségkörben vizsgálható:

- fluktuáció a releváns pártok körében, azaz új pártok megjelenése, esetlegesen korábban létező releváns pártok eltűnése;

¹⁷ Sartori megközelítése alapján egy pártrendszerrel akkor lehet megalapozott megállapításokat megfogalmazni, ha legalább három, egymást követő általános törvényhozási választás eredményeit vizsgálata történt meg, és hasonló eredményekre sikerült jutni. Ezt az 1976-ban született szigorú kritériumot mindenképpen szükséges rugalmasabban kezelni, azonban az általánosabbnak tekinthető tendenciák és jellegzetességek megállapítása kapcsán a legalább három ciklust felölelő periódusokat kell referenciaként tekinteni.

¹⁸ Dahl, 1990.

- a pártrendszer releváns szereplői közötti erőviszonyok szignifikáns megváltozása, valamint,
- a pártrendszer korábban is releváns szereplői közötti viszonyrendszer megváltozása, a fenti kritériumok alapján.

Abból a szempontból, hogy a palettára belépő erők milyen politikai logika mentén jelennek meg, Paul Lucardie alkotott kategóriákat.¹⁹ Ő megkülönböztette a „proféta”, a „tisztító”, illetve a „szóvivő” jellegű erőket egymástól.²⁰ Lucardie alapvetően a nyugat-európai, stabilnak tekinthető pártrendszerek új belépőit vizsgálva alkotta meg kategória-rendszerét, így megközelítése adekvát lehet az itt tárgyalt országok kapcsán.

A próféták az ő értelmezésében olyan szereplők, akik új, korábban nem megfelelő jelentőségű ügyeket, problémákat karoltak fel.²¹ (Ide tartoztak például a hetvenes-nyolcvanas években a zöld pártok Nyugat-Európában.)

Tisztító pártokon azokat az erőket érti, akik többnyire egy létező pártból kilépve korábban is meghatározó ideológiai vagy eszmei irányzatot képviselnek, és kritikájuk a korábbi elittel szemben arra vonatkozik, hogy ők nem eléggé autentikus módon képviselik azt az eszmeiséget, és/vagy elkanyarodtak a korábbi céloktól.²² Természetesen nem szükséges más pártból kiszakadnia ezeknek, felléphetnek a létező elittel szemben hasonló céllal teljesen újonnan létrejövő erők is.

A szóvivő pártok pedig alapvetően egy-egy csoport, vagy ügy képviselésével lépnek fel, ennél koherensebb ideológiával nem rendelkeznek.²³

Lucardie megfogalmaz egy negyedik eshetőséget is, ilyenkor az új erők kifejezetten személyi konfliktusok miatt szakadnak ki régebbi pártokból.²⁴

Természetesen egy-egy új párt nem feltétlenül sorolható be kategorikusan valamelyik archetípusba, bizonyos szempontok alapján többféle viselkedési mintát is követhetnek.

Sokat idézett, azonban jelentősen vitatott elmélete a politikatudománynak a Richard Katz és Peter Mair nevéhez fűződő úgynevezett „kartellpárt-elmélet”.²⁵ Katz és Mair megközelítésében a kartellpárt az a *catch-all* pártokat követő új pártszervezeti modell,

¹⁹ Lucardie, 2000.

²⁰ A Lucardie által használt kifejezéseket nehéz szó szerint lefordítani úgy, hogy azok tükrözzék a valós, tartalmi jellegű jelentésüket.

²¹ Lucardie, 2000. 177.

²² Lucardie, 2000. 177.

²³ Lucardie, 2000. 177.

²⁴ Lucardie, 2000. 177.

²⁵ Katz-Mair, 1995.

melyben a pártnak a közhatalmi oldala domborodik ki, és ahol a pártok lényegében összefonódnak az államhatalmi intézményekkel. Fontos tétele ennek a megközelítésnek, hogy a pártrendszer résztvevői tudatosan törekednek a potenciális új szereplők kiszorítására.²⁶ (Ebből következik a kartellpárt elnevezés.) Azt, hogy mennyire igazolható a többi szereplő kiszorítására való törekvés, nem képezi jelen tanulmány tárgyát, azonban Katz és Mair munkája fontos megjegyzéseket tesz a pártrendszerbe, illetve a központi kormányzati hatalomba törekvő új erők kapcsán. Mivel meglátásuk szerint egyre inkább csökken a távolság az egyes alternatív kormánypártok és kormányok (szakpolitikai) programja között, egyre nagyobb valószínűsége lesz annak, hogy a valós alternatíva-állítás igényével rendszeren kívüli, új erők fognak sikerrel fellépni.²⁷

Katz és Mair elméletében a (kiszorított) rendszeren kívüli erők, valamint a kifejezetten rendszerellenes pártok nem teljesen fedik egymást.²⁸ Hasonlóan nem tehető egyenlőségjel azon pártok közé, akik a regnáló elitcsoportokkal kapcsolatos kritikájukat fogalmazzák meg, és ennek jegyében az ő együttműködési hajlandóságuk a „régipártokkal” alacsony, illetve azok közé, akiket vélt, vagy valós szélsőséges voltuk miatt minden más szereplő politikai karanténba helyez, kizárva bármiféle koalíciós, vagy akár ad hoc együttműködésből.

Mint a bemutatott konkrét példákban látni fogjuk, egyaránt jellemző olyan pártok szerephez jutása a pártrendszerek átalakulása során, akik saját célkitűzésükből fakadóan bizalmatlanok és kritikusak a régi pártokkal kapcsolatban, mind olyanoké, akikkel az együttműködést a többiek zárják ki.

A korábban is működő, intézményes pártok meggyengülésére is többféle magyarázat szolgálhat. Egyrészt a rossz gazdasági mutatók ronthatják a kormánypártok újraválasztási esélyeit. (Igaz, megszokott esetben az elégedetlenséget a korábban ellenzékben levő, szintén intézményesült párt(ok) tudják becsatornázni és maguk számára többletszavazatokká konvertálni.) További lehetséges oka a pártrendszer meghatározó pártjai meggyengülésének, ha olyan új *issue*-k jelennek meg az adott ország politikai életében, amelyek ők nem, vagy nem megfelelően képesek választ adni.²⁹ Ez értelemszerűen szorosan összefügg az új pártok megjelenésével.

²⁶ Katz-Mair, 2001. 144-150.

²⁷ Katz-Mair, 2001. 152-154.

²⁸ Katz-Mair, 2001. 153-154.

²⁹ Ld.: Lucardie, 2000. 181.

A pártok társadalmi támogatásának megroppanása mögött mindemellett korrupciós botrányok is állhatnak.³⁰

3. Az esettanulmányra kiválasztott országok körének meghatározása

Ahhoz, hogy a pártrendszerek változásainak a kormányzati stabilitásra való hatását vizsgáljuk, a vizsgálatba vont országoknak két feltételt kell teljesíteniük. Egyrészt, stabil intézményrendszerrel, stabil választási rendszerrel kell rendelkezniük.³¹ Ez azért szükséges, hogy azt lehessen kimutatni, valóban a pártok erőviszonyainak átalakulása hatott a destabilizálódás irányába. A másik kritérium, hogy megelőző időszakban az adott ország kormányzása stabil legyen, viszonylag stabil szereplőkkel, mandátumukat általában kitöltő kormányokkal, jellegzetes koalíciós és szövetségkötési mintázatokkal. Ez szintén azért fontos, hogy a destabilizálódás tendenciája kimutatható legyen. Így tehát mindenképpen kiesik az ehelyütt vizsgálható országok köréből Olaszország, ahol lényegében évtizedek óta általános a kormányzati instabilitás. Kiesik továbbá Belgium is, ahol a sajtóságos nyelvi-regionális törésvonalak miatt rendkívül töredezett politikai rendszerben hosszú idő óta körülményes és elnyújtott a kormányok megalakítása.

Nyugat-Európa általában stabilnak tekinthető rendszerei maguktól értetődően alkalmasak a vizsgálatra, azonban bizonyos korlátok és módszertani megfontolások figyelembe vételével kelet-közép-európai politikai rendszerek is bevonhatók az összehasonlító vizsgálatba. Jóllehet, e régió pártrendszerei alapvetően és általánosan instabilabbak a nyugat-európaiaknál, a demokratikus átalakulás óta eltelt három évtizedben az országok jelentősebb körében már egyértelműen kimutathatók olyan mintázatok a pártversenyben és kormányalakításban, amelyek e rendszerekben is egyfajta szabályszerűséget mutattak. Ezeket áttekintve ebben a régióban is megállapítható, hogy a 2010-es évek közepétől a stabilitás itteni mintázatai is megrendültek, alapvetően a pártrendszerek változásai következtében.

A következő meghatározó, és az egyes országok szempontjából történelmi mérföldkőnek tekinthető választásokat érinti a vizsgálat: Németország esete 2017 őszén; a svédországi általános törvényhozási

³⁰ Dalton-Wattenberg, 2009. 13.

³¹ Értelmszerűen, ide az értendő, hogy ezen intézményes viszonyok, valamint választási rendszerek alapstruktúrája legyen változatlan. Kisebbségi változások, amelyek a főbb alapvonalakat nem érintik, természetesen elképzelhetők ezen esetekben is.

választás és következményei 2018 szeptemberében; a korábban megszokottnak tekinthető pártverseny felbomlása és a „polgárháborús törésvonal” felülírása Írországon a legutóbbi két választás tapasztalatai alapján (2016 és 2020); Kelet-Közép-Európa országai közül a korábbiakban ismert mintázatokhoz képest lényegében eltérő választási eredmény és koalícióképzés létrejött Szlovákiában (2016). Spanyolország szintén azon országok közé tartozik, ahol a kormányalakítás korábban egyszerűbb folyamata a pártrendszer változásai miatt jelentősen megnehezült. E sorok szerzője Spanyolország példáját önálló tanulmányban vizsgálta, az itteni megállapítások az azzal való összehasonlításban is értelmezhetők és értelmezendők.³²

3.1. Németországi Szövetségi Köztársaság

Németországban, a Bonni Köztársaság (1949-1990) ideje alatt meglehetősen stabil és kiszámítható volt a szövetségi kormányzás képe.³³

A Weimari Köztársaság, és összeomlásának keserű tapasztalatai miatt az 1949 utáni németországi politikai rendszer intézményes viszonyait – és választási rendszerét is – kifejezetten annak érdekében alkották meg, hogy biztosítsa a kormányzati stabilitást.³⁴ Ennek legfontosabb elemei a konstruktív bizalmatlansági indítvány alkalmazása, illetve a parlamenti küszöböt tartalmazó választási rendszer. A német szabályozás kifejezetten – bár ki nem mondottan – igényli, hogy szövetségi szinten stabil többségi kormány működjön, és ennek összes lehetséges intézményes feltételét biztosítja is.

Az NSZK hivatalos megalakulását követő időszak jelentős részében ezt a követelményt sikerült is teljesíteni, hiszen ekkor két nagy párt/szövetség³⁵ állt egymással szemben (a balközép – SPD, és a jobbközép – CDU/CSU), amelyek ritkábban egyedül, általában egy-egy kis párttal kötött koalícióban kormányoztak. A Bonni Köztársaság idején a nagykoalíció egészen kivételes időszakokra (1966-1969) korlátozódott.³⁶ A kis koalíciók partner a hatvanas évektől a mindkét irányba nyitott FDP, a liberális

³² Tóth (2020): A stabil kormányzás feltételeinek alapvető változása a 2010-es években Spanyolországban (kézirat, megjelenés alatt, Külügyi Műhely, 2020./1.)

³³ Poguntke, 2005. 67.

³⁴ Ganghof-Stecker, 2015. 74-75., Mráz, 2015. 8.

³⁵ Formálisan a CDU és a CSU két külön pártnak tekinthető, szervezetenként elkülönülnek. A CSU csak Bajorország tartományában működik, a CDU a többi 15 tartományban (a Bonni Köztársaság idején a többi 9 tartományban, illetve Nyugat-Berlinben). A Bundestagban közös frakciót alkotnak (ez alól csak egy rövid periódus jelentett kivételt), a gyakorlatban a két párt szövetségi szinten egy tömbként jelenik meg.

³⁶ Ganghof-Stecker, 2015. 78-79.

Szabaddemokrata Párt volt.³⁷ Ezt a mintázatot a '80-as évektől színesítette a Zöldek Bundestagba kerülése, de a kétpárti koalíciós modell sosem került veszélybe. 1990 és 2005 között további erőként jelent meg az egykori NDK kommunista pártjának utódaként a PDS, amely szövetségi szinten politikai karanténban volt, a többi erő nem volt hajlandó vele együttműködni. Az első teljes körű kormányváltást³⁸ hozó 1998-as választáson került kormányzati pozícióba a Zöldek pártformációja szövetségi szinten. Ez – bár innovatív koalíciós formának számított – nem változtatott a korábban is megszokott bipoláris versengés logikáján.

2005 volt az első olyan szövetségi választás, amikor a korábbi kétpárti³⁹ koalíciós modell már nem működött, azonban ekkor még elvileg nyitott volt a lehetőség a két nagy erő vezetésével közösen alakított háromtagú formációk létrehozására. Az egyes pártok színei⁴⁰ alapján elnevezett ún. Jamaica-koalíció, illetve a „közlekedési lámpa” koalíciók a Zöldek, valamint az FDP részvételével számoltak.⁴¹ Ekkor a Linke néven alakult – a PDS-ből, valamint az SPD leszakadt balszárnyából létrejött – formáció⁴² még kizárt partnernek számított szövetségi szinten.

Végül a két kisebb párt közti koncepcionális eltérések miatt nem jött létre egyik hárompárti koalíció sem, így az első Merkel-kormány a második szövetségi nagykoalícióként kezdhette meg munkáját. A nagykoalíció tehát még ekkor is kivételes, átmenetinek szánt formátumként jött létre, ahogy egyébként Európában – Ausztria kivételével – mindenhol legfeljebb szükségmegoldásnak számít.

A nagykoalíció többek között azért sem tekinthető a legtöbb országban hosszú távon is működő formációnak, mert ellentmond a parlamentáris váltógazdálkodás logikájának⁴³, hiszen ilyenkor az ellenzéket más konstellációban legfeljebb középpárti erőnek számító párt vezeti. Ez pedig szembemegy a politikai alternatíva képzés logikájával. (Természetesen ez csak azokra a rendszerekre igaz, ahol létezik bipoláris versengés, azaz a kétpártrendszerre, illetve a mérsékelt többpártrendszerre. Tény azonban, hogy a kilencvenes évekre Európa-szerte a rendszerek jelentős része ilyenné vált.)⁴⁴

³⁷ Saalfeld, 2009. 221.

³⁸ Mair, 2007. 14., 17.

³⁹ A CDU/CSU itt egy pártként értendő, mert a koalíció-formálásnál így viselkednek.

⁴⁰ A tradicionális színek: CDU: fekete; SPD: piros; FDP: sárga; Zöldek: zöld.

⁴¹ Deutsche Welle, 2015.

⁴² Gallagher-Laver-Mair, 2011. 208.

⁴³ A váltógazdálkodás a parlamentarizmusnak fontos jellemzője, a parlamentarizmus bölcsőjének számító Nagy-Britannia politikai rendszere jelentős mértékben a folyamatos váltógazdálkodás működésének feltételezésén alapul. (Lásd például az árnyékkormány szerepét.)

⁴⁴ Mair, 1996. 204.

Azt a tényt, hogy a nagykoalíció csak ideiglenes szükségmegoldásnak számít, az is bizonyította, hogy egy ciklus után Németországban is visszatértek a megszokott, kétpárti koalíciós modellre 2009 és 2013 között.⁴⁵

2013-ra jelentősen megerősödött a CDU/CSU szövetség, a megelőző négy évben (illetve korábban több cikluson keresztül) koalíciós partner liberális FDP viszont elveszítette szövetségi törvényhozási státusát. Az abszolút többséghez közel kerülő CDU/CSU – mivel Németországban tabunak tekinthető a kisebbségi kormányzás – kénytelen volt a második legnagyobb pártot, az SPD-t bevonni a kormányzatba. Így jött létre 8 éven belül a második (összességében a harmadik) nagykoalíció Németországban. Itt még indokolható lett volna a nagykoalíció kifejezés, hiszen az SPD is képes lett volna vezető kormánypárti szerepet betölteni egy tisztán baloldali koalícióban. Ez a koalíció azonban nem jött létre, mivel szövetségi szinten továbbra is kizárt alternatíva volt a „rot-rot-grün”, azaz az SPD, a Linke, illetve a Zöldek bevonásával létrehozandó koalíció (aminek tartományi szinten már több példája is volt ekkor), jóllehet matematikailag többsége lett volna a Bundestagban.⁴⁶

E kormányzat mandátumának lejártakor került sor 2017 szeptemberében a soron következő Bundestag-választásra. A nagykoalícióban részt vevő pártok komoly meggyengülése mellett a korábbi elittel szemben fellépő, a migrációs kérdésben, illetve azt megelőzően a gazdasági válságkezelésben a kormánnyal ellentétes véleményt hangsúlyozó Alternatíva Németországnak (AfD) párt megerősödése, és harmadik helyre való befutása demonstrálta a választás fontos, vízváltató voltát. Immáron megdőlt a korábbi formula: egyik egykoron vezető kormánypárt sem tudott volna sima koalíciós metódussal kormányt alakítani. Sőt, a lényegében már csak idézőjelesen „nagykoalíciónak” nevezhető formula is csak a „minimális győztes koalíció” kategóriáját meríti ki. Ezt a lehetőséget a szociáldemokraták kancellárjelöltje, az Európai Parlament elnöki posztjáról leköszönő Martin Schulz kifejezetten kizárta, mert a koalíciós kormányzás aláássa az SPD önálló politikai arcélét, így a választási győzelem (egyébként valószínűsíthető) elmaradása esetén szövetségi szinten ellenzékbe kívánt volna vonulni.⁴⁷

Az AfD mint minden további párt számára, a Linke pedig a CDU/CSU (és a szövetségi törvényhozásba visszakerülő liberálisok) számára kizárt

⁴⁵ Ganghof-Stecker, 2015. 79.

⁴⁶ Ganghof-Stecker, 2015. 76.

⁴⁷ Deutsche Welle, 2018.

opcióként jelentkezett,⁴⁸ így két, a korábbi viszonyok alapján mindenképpen szuboptimálisnak tekinthető alternatíva merült fel. Az egyik a Jamaica-koalíció elvének felelevenítése, a másik pedig az SPD elnöke által elutasított „nagykoalíció” megújítása volt. Mivel a CDU – ebből a szempontból akár a CSU-val is szembenelve – jelentős mértékben balra tolódva lényegében centrupárti pozícióba manőverezte magát⁴⁹ – a liberális FDP nem vállalta a kockázatot a Zöldek és a centrumot lefoglaló CDU melletti koalíciós részvétellel, tartván attól, hogy nem tudja érdemben és önállóan érvényesíteni saját törekvéseit egy ilyen formációban.⁵⁰

A hónapokon keresztül elhúzódó válság végül is az SPD elnökének lemondásával, és a korábban már elutasított nagykoalíció újjáalakításával ért véget.⁵¹ Itt azonban továbbra is bizonytalansági tényezőként jelentkezik a CDU/CSU arcélvesztése (mivel egyre több, korábban a párt álláspontjával ellentétes liberális, vagy zöld szakpolitikai célkitűzést tesz magáévá, vagy vállal fel),⁵² az SPD háttérbe szorulása (mivel kisebbik koalíciós pártként képtelen a kormányzati politika fő vonalainak meghatározására), valamint a regnáló kormányzat alternatíváiként részben (Linke) vagy egészében (AfD) a többiek által elutasított erők jelenléte. Az új CDU/CSU-SPD koalíció működése már a ciklus félidejében a részt vevő pártok népszerűségének további erodálását mutatja.⁵³ (Ebben a körben az SPD a nagypárti lét határát jelentő 20%-os támogatottság⁵⁴ alá zuhant.)

A pártrendszer átalakulásának a következő folyamatok voltak a meghatározó jellegzetességei. A korábban a társadalom 90%-át megszólítani képes nagy néppártok meggyengültek, korábbi bázisuk jelentős részét elveszítették. Ez még a CDU/CSU tömb esetében is látványos, az SPD azonban szövetségi szinten – egyelőre csupán közvélemény-kutatási adatok alapján – elveszítette nagypárti státusát.

Megszűnt a korábbi bipoláris váltógazdálkodás. Ennek egyik oka az a már említett tény, hogy az SPD megszűnt nagy párt lenni, olyan, ami önmagában képes lenne vezető kormánypárttá válni. A másik oka, hogy a CDU/CSU sem képes már egyetlen korábbi junior koalíciós partner bevonásával kormányozni.

⁴⁸ Henley, 2017.

⁴⁹ Ld.: Resing, 2016. 40-79.

⁵⁰ Deutsche Welle, 2017.

⁵¹ Deutsche Welle, 2018.

⁵² Ld.: Resing, 2016. 40-79.

⁵³ Poll of Polls, Germany

⁵⁴ Blondel megközelítését idézi Webb-Poguntke-Kolodny, 2011. 88.

A CDU/CSU a pártrendszerben középre pozícionálta magát, lényegében közpolitikai szempontból lefedi a centrumpozíciót. Ez politikatudományi értelemben azt jelenti, hogy megszűnt a Sartori-féle modellben a mérsékelt többpártrendszer egyik fő attribútumának számító szituáció, miszerint a centrumpozíció üres, a pártok pedig az üres centrum szavazóiért vetélkednek.⁵⁵ A CDU/CSU pivotális helyzete azonban azt is eredményezi, hogy vezető szerepük alternatívanélkülivé vált a 2005-öt követő németországi szövetségi politikában. Ilyen esetekben – szintén Sartori fejtegetései alapján – törvényszerű, hogy a kihívók a pártrendszer szélein jelennek meg, azonban hosszú távon nem teszik lehetővé a politikai konfliktusok tényleges, a rendszeren belüli megoldását.

Nagy párttá vált a korábban protestpártként induló, majd fontos ideológiai és szakpolitikai fókusszal bíró kis, majd középpártként funkcionáló Zöldek, ez az erő azonban még nem képes arra, hogy szövetségi szinten önállóan vezető kormánypárt szerepre törekedjen.

A korábban is szövetségi szinten karanténban levő Linke fenn tudta tartani – elsősorban a volt keleti tartományokban meglévő – bázisát, ezzel is szűkítve a tényleges kormányzati alternatívák számát.

Megjelent egy olyan erő, amelyet a többi fél egyöntetűen szélsőségesnek tart, és minden együttműködési lehetőséget megtagad tőle. Az AfD – mely egyébként első, vagy második helyen is álló erő bizonyos keleti tartományokban⁵⁶ – még tartományi együttműködési szinten is kizárt partner.

A Linke részleges, az AfD teljes kizártsága eleve megnöveli annak az esélyét, hogy csak egy kényszerkoalíció – mind a partnerek számát, mind politikai pozíciójukat, mind szakpolitikai elképzeléseiket tekintve – tud működőképes többséget létrehozni. Az NSZK politikatörténetében pedig a többségi kormányzás 1949 óta megdönthetetlen tabunak számít.

A pártrendszerre ható külső tényezők közül mindenképpen a gazdasági válság és a migrációs válság szerepe kiemelendő. Ezek hívták elő, illetve erősítették meg azokat a szereplőket, amelyek kizárt partnerként megnehezítik a stabil kormányzást.

A pártrendszerrel kapcsolatos belső tényezők közé tartozik a kontinens egyik legrégebbi és leginkább befolyásos szociáldemokrata pártjának meggyengülése, ami egyszersmind demonstrálja ennek a politikai irányzatnak az Európa-szerte tapasztalható válságát⁵⁷ is.

⁵⁵ Sartori, 2005. 119.

⁵⁶ Pl. Szászország, ld. Wahlergebnisse, Sachsen, 2019., vagy Thüringia, ld. Landtagswahl, Thüringen, 2019.

⁵⁷ McCrone-Keating, 2015.

Az AfD mellett, hogy a nagykoalíciós kormányok kritikus szakpolitikái (euroválság, migrációs politika) ellen fellépő erőnek tekinthető, összességében is a nagyon stabil, állandó szereplőkkel rendelkező német pártrendszerrel szembeni egyre jelentősebb társadalmi elégedetlenség és kritika jelképe.

3.2. Svédország

Svédországban aszimmetrikus bipoláris rendszer volt évtizedeken keresztül.⁵⁸ A '20-as évektől kezdve egészen a kilencvenes évekig az egypárti szociáldemokrata kormányok és az ún. polgári koalíciók kormányai váltották egymást. A bipoláris meghatározottság megmaradt a kétezres években is, ekkor született az első baloldali koalíciós kormány is. Mindazonáltal – köszönhetően a svédországi pártpolitika alapvetően konszenzusos természetének – a kisebbségi kormányok fennmaradása jellemző volt egészen 2018-ig. A két nagy tömb (bal és jobb) versengése kapcsán az az elv érvényesült, hogy a kisebbségi koalícióban kormánypártként nem résztvevő, de a nagy blokkokhoz tartozó erők biztosították a kormánytöbbséget.⁵⁹

Az NSZK-val szemben Svédország politikai rendszere a modern korban nélkülözte a nagyobb töréseket, megrázkódtatásokat, és a külső behatások miatti megszakítottságot is. A svéd parlamentarizmus rendszere tehát folyamatosan fejlődött a polgári típusú képviseleti rendszer bevezetésétől kezdve a kormány törvényhozás előtti felelősségéig, illetve az általános választójog bevezetéséig.⁶⁰ A svéd politikai rendszer másik jellegzetessége a fokozatos reformok mellett az volt, hogy itt került lényegében elsőként kormányra parlamentáris úton a szocialista-szociáldemokrata alternatíva. (Párt)politikai szempontból ez a tényező is meghatározó volt a későbbi svéd demokrácia alakulására.

Intézményi szempontból – az előbb említett fokozatos fejlődési modell következtében is – nem voltak Svédországban olyan intézkedések, amelyek kifejezetten a stabilitás erősítését célozták volna. Ennek következtében Svédországban a mai napig negatív parlamentarizmus működik.⁶¹ Ez természetesen csak olyan közegben lehet működőképes, ha vagy mindig van esély arra, hogy egy tömb abszolút többséggel rendelkezzen (Svédország nem ez az eset), vagy akkor, ha

⁵⁸ Aylott, 2005. 182.

⁵⁹ Aylott, 2005. 183.

⁶⁰ Ld. Wockelberg, 2015. 239-240.

⁶¹ Aylott, 2005. 182., Wockelberg, 2015. 234-239.

olyan a politikai kultúra, hogy az aktuálisan ellenzékbe szoruló szereplők tolerálják a másik oldal kormányzását.

Fontos intézményi jellegzetesség Svédországban, hogy az előrehozott választások nem tolják el a törvényhozási ciklusokat, ilyen voksolás kiírásakor csak a megszakított ciklusból hátralevő időre választanak képviselőket.⁶² Ez értelemszerűen egyrészt kizárja a taktikai előrehozott választás lehetőségét, másrészt pedig általában is beszűkíti ezen eszköz alkalmazását. Utóbbi oka az, hogy az eleve kisebbségi kormányokat toleráló politikai kultúrában nehezen állhat elő olyan helyzet, amikor ehhez, az egyébként politikailag nem is nagyon kifizetődő eszökhöz folyamodnának.

A választási rendszer arányos, területi listákon alapul, stabilitás elősegítő eszközként egyedül a 4%-os országos küszöb megléte említhető.

Svédország pártrendszere mérsékelt többpártrendszernek volt tekinthető, bipoláris versengéssel, rendszerellenes erők nélkül, átlagosan 5-6 párt jelenlétével. A fő törésvonal gazdasági természetű volt, melyben a domináló szociáldemokraták álltak szemben a polgári erőkkel.⁶³

Az 1950-es évektől kezdve a következőképpen nézett ki a svédországi politika alapvonala: vagy a Szociáldemokrata Munkáspárt (SAP) kormányzott egyedül⁶⁴ (a korszak túlnyomó részében ez volt a helyzet), vagy az ún. polgári koalíció pártjai (MSP – Mérsékelt Párt, a helyi konzervatív-jobbközépnek tekinthető erő, Centrum part, Liberálisok, Kereszténydemokraták) alkottak többpárti kormányokat (lényegesen kevesebb időt töltöttek kormányon ezek a koalíciók).⁶⁵

Általában kisebbségi kormányokról beszélhettünk, hiszen nem mindegyik párt lépett be ezekbe a kormányokba miniszteri tárcákat vállalva, illetve a másik oldalról az egykori kommunista pártból kinövő baloldali radikális tömörülés is ellenzéki pozícióban maradt az SAP egypárti kormányzása idején. Megvolt tehát a hallgatóságos együttműködés a két nagy tömb között arról, melyik erő kap lehetőséget az ország kormányzására.

A többi nyugat-európai országhoz hasonlóan Svédországban is megjelentek a Zöldek a törvényhozásban a nyolcvanas évek folyamán. Ahogy ez megszokottnak tekinthető, a paletta baloldalához csatlakoztak,

⁶² Aylott, 2005. 183.

⁶³ Aylott, 2005. 182.

⁶⁴ A már a '20-as évektől is domináló SAP 1957 előtt a Centrum Párt elődjének számító Farmerek Szövetségével kormányzott együtt. Ezt követően csatlakozott utóbbi a polgári koalícióhoz.

⁶⁵ Wockelberg, 2015. 241-242.

általában az egypárti SAP kormányokat támogatták kívülről.⁶⁶ A fő politikai logikán ez sem változtatott, ezt csak Svéd Demokraták nevű erő megjelenése és megerősödése hozta el.

A párt 2006-ban még 2,93%-os országos eredményével meglehetősen messze került a törvényhozási képviseletől, ezt négy évvel később tudta elérni 5,7%-os szereplésével.⁶⁷ A politikai paletta korábban is jelenlévő szereplőiehez képest az SD abban volt eltérő, hogy az összes többi párt kizárta vele az együttműködés lehetőségét.⁶⁸

2014-ben újszerű kormányzási formulát próbáltak ki, ekkor vezetett 1957 óta elsőként az SAP koalíciós kormányt (az ezt megelőző nyolcéves jobbközép koalíciós kormányzás után), a Zöld Pártot (MP) bevonva miniszteri szinten is a kormányba. Svédországban 1917 óta az összes választáson a szociáldemokraták végeztek az első helyen (1932 és 1988 között folyamatosan legalább 40%-os szavazataránnyal). A kormányzásból akkor szorultak ki, amikor a jobbközép polgári koalíció erői összességében erősebbnek bizonyultak náluk.⁶⁹ Már 2006-ban 35% alá estek, és nyolc év után a kormányba is már csak koalíció élén tudtak visszatérni. Jóllehet, ez újszerű formátumnak számított, a Zöldek már – politikai pozíciójukból következően – természetes szövetségesének számítottak a szociáldemokratáknak.

2014-ben és 2018-ban az SD egyre növelte támogatottságát, felülmúlva először a 12, majd a 17%-os eredményt, 49, majd 62 mandátumot szerezve a 349 fős törvényhozásban.⁷⁰

Már 2014-ben meglehetősen ingatag lábakon állt a kisebbségi koalíció (általában is a kisebbségi koalíciók számítanak a legkevésbé stabil kormányzatoknak), 2018-ban azonban lényegében patthelyzet alakult ki a választás után. A Svédországban megszokottnak tekinthető szeptemberi választást követően még a 2019. év első napján is az első Löfven-kormány (SAP-MP koalíció) volt hivatalban, ügyvezetőként. A patthelyzet feloldása végül úgy vált lehetségessé, hogy a korábbi blokk-logikán felülemelkedve, lényegében a „polgári koalíciót” megszüntetve az eredetileg agrárgyökerű Centrum Párt, valamint a Liberálisok beálltak a szociáldemokrata-zöld koalíció mögé, hogy végre új kormány tudjon alakulni.⁷¹

⁶⁶ Wockelberg, 2015. 243-244.

⁶⁷ A szerző saját gyűjtése, a svédországi hivatalos választási eredmények (Valmyndigheten) alapján.

⁶⁸ Sennero-Ahlander, 2018.

⁶⁹ Aylott, 2005. 183., Wockelberg, 2015. 241-242.

⁷⁰ A szerző saját gyűjtése, a választási adatok (Valmyndigheten), valamint a Riksdag (Sveriges Riksdag) forrásai alapján.

⁷¹ Johnson-Pollard, 2019.

Svédországban a korábbi stabilitás megrendülése mögött egyértelműen az új párt palettára kerülése és megerősödése állt. Ahogyan az AfD Németországban, a Svéd Demokraták is fontos ügyekben áll szemben az összes többi korábbi releváns szereplővel. Amellett, hogy a korábbi elit általános kritikájával lépnek fel, migrációs ügyekben, illetve a bevándorlók beilleszkedésével kapcsolatban olyan álláspontot képviselnek, amit a többi erő kategorikusan elutasít.⁷² A politikai karantén azonban – hasonlóan az AfD-hez – lehetővé teszi a párt számára, hogy az egyetlen „igazi alternatívát” képviselő pártként mutakozzanak be.

A párt tartósnak tűnő jelenléte a palettán és a többi erő hozzájuk való viszonyulása megnehezíti a folyamatos kormányzást az északi országban. A korábbi táborokon átnyúló együttműködés ugyanis gátolja a választóktól – elvileg – felhatalmazást kapott kormányerőket saját programjuk végrehajtásában.

Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy Európa más országaiban tapasztalhatónál kisebb mértékben ugyan, de itt is jelentős a szociáldemokraták támogatottság-vesztése. A korábban akár abszolút többség közelébe is kerülő párt az 1910-es évek óta (a férfiakra kiterjedő általános választójog bevezetése óta) legrosszabb szavazatarányát szerezte 2018-ban, 30% alá visszaesve. A szociáldemokrácia válsága mindazonáltal Svédországban is szimptomatikus.⁷³

3.3. Írország

Írországban a polgárháború óta aszimmetrikus bipoláris versengés volt jelen, amelyben mindig egyértelmű volt az aktuális potenciális kormányalakító erő kiléte.

Szemben a (nyugat-)európai országok többségével az írországi pártpaletta legfőbb választóvonala nem valamilyen gazdasági vagy éppenséggel kulturális törésvonal mentén alakult ki, hanem a Brit Koronától való elszakadást követő polgárháborúban elfoglalt álláspontok alapján.⁷⁴

Az írországi intézményes viszonyokat befolyásolta az angolszász örökség, amely a kormány törvényhozással szembeni erősségében, és a miniszterelnök (Taoiseach) kiemelkedő szerepében manifesztálódik.⁷⁵ Ez

⁷² Sennero-Ahlander, 2018.

⁷³ Ld.: Milner, 2015.

⁷⁴ Martin, 2015. 122.

⁷⁵ Gallagher, 2009. 511.

abban nyilvánul meg, hogy a kormányt egyértelműen ő dominálja (mely a személyéhez kötődik), továbbá, ő kezdeményezheti a törvényhozás felosztatását, így politikai értelemben utóbbi (ahogy a képviselők) sorsa tőle függ.⁷⁶

Írország jellegzetessége a választási rendszer. Az Európában a törvényhozó kamarák választására ezen kívül csak Máltán⁷⁷ alkalmazott egyéni átvihető szavazási módszer (STV) lényege abban áll, hogy a választók a többmandátumos választókerületekben nem kategorikus szavazatokat adnak le, hanem az egyes jelöltek között preferenciasorrendet állítanak fel (egy párt egy körzetben több jelöltet is állít).⁷⁸ Ez amellet, hogy kiemeli a másodlagos preferenciák szerepét, lehetőséget biztosít a helyben népszerű, független jelöltek számára jó szerepléssel a mandátumszerzésre. Utóbbiak jelentősebb létszáma problémát jelenthet a kormányalakítási folyamatnál.

Írországban a polgárháború egykori frontvonalai több generáción átívelő politikai kötődéseket jelentettek.⁷⁹ A két fő erő között áthidalhatatlan volt az ellentét, ami azonban a politikai életben stabil váltógazdálkodás alapjait jelentette. A két fő párt között aszimmetrikus volt a szembenállás, mivel a legnagyobb erő, a Fianna Fáil (az ír köztársasági párt, a polgárháború britekkel való kiegyezést – azaz a 6 északi megyét a Korona alatt meghagyó békét – ellenző szárnyának utóda) 1932 és 2007 között az összes választást megnyerte, általában jelentős fölényvel.⁸⁰ Ilyenkor 1989-ig mindig egypárti kormányt alkotott, azt követően egy-egy kisebb erő bevonásával. Vele szemben mindig koalíciók kormányoztak, a Fine Gael (az egykori szerződéspárti erők utóda) vezetésével.⁸¹ Mindkét szereplő a politikai paletta jobbközép, nemzeti konzervatív szárnyához sorolható.

A gazdasági törésvonal tehát teljes mértékben alárendelt volt az Ír Köztársaságban, az e mentén szerveződő erő, a szociáldemokrata irányultságú Munkáspárt legfeljebb harmadik erő tudott lenni, kormányra pedig csak junior erőként tudott kerülni.⁸²

Írország a 2008 utáni világgazdasági válságban az egyik leginkább érintett ország volt Európában. Ez komoly szerepet játszott a pártrendszer átalakulásában. A válság alatt is kormányzati pozícióban levő Fianna Fáil

⁷⁶ Martin, 2015. 124.

⁷⁷ Gallagher-Laver-Mair, 2011. 387.

⁷⁸ Gallagher, 2009. 511.

⁷⁹ Martin, 2015. 122.

⁸⁰ Gallagher, 2009. 521. A választási eredményeknél itt – a speciális választási rendszer miatt – az összehasonlíthatóság érdekében a szavazatarányok az első preferenciaként kapott szavazatokat jelentik.

⁸¹ Martin, 2015. 127-128.

⁸² Martin, 2015. 127-128.

ekkor veszítette el vezető pozícióját a pártok versenyében.⁸³ A Fianna Fáil visszaeséséből eleinte (a 2011-ben megtartott választásokon) az örök rivális, a Fine Gael tudott profitálni.

Az írországi pártrendszer átstrukturálódásának talán leginkább meghatározó – és a stabilitásra legnagyobb hatással levő – fejleménye a Sinn Féin nevű párt felemelkedése. A hosszú történelmi múltra visszatekintő, a Köztársaság politikai rendszerében azonban évtizedeken keresztül marginális, az ulsteri „problémás évek” alatt az IRA terrorszervezet mögött álló párt a kilencvenes évekre tudott a Köztársaság állandó politikai szereplőjévé válni.⁸⁴ A mára a paletta balszélére sorolható erő 2011-ben már alig maradt el a 10%-os támogatottságtól⁸⁵, azóta viszont kulcsszereplővé vált a pártrendszer destabilizálódásában.

Lényegében a Sinn Féin 2016-os (akkori szempontból) kiemelkedő szereplése okozta azt a patthelyzetet, ami elsőként vezetett a „polgárháborús törésvonal” valamiféle meghaladásához, vagy legalábbis áthidalásához. A múltja miatt akkor kizárt partnernek tekintett SF mellett a függetlenként bejutó képviselők (és a különféle új, elitkritikusnak tekinthető pártok színeiben bekerülő személyek) nagy száma⁸⁶ miatt ekkor lehetetlenné vált a korábbi minták alapján (FF egypárti, FG kisebb pártokkal koalíciós, vagy FF kis párt bevonásával koalíciós kormány alakítása a törvényhozók többségének támogatásával) a kormányalakítás.

2016-ban, miután sorozatban másodszor legyőzte a fő rivális Fianna Fáilt, a Fine Gael kezében maradt a lehetőség a kormányalakításra. A hivatalban levő kormányfőjük, Enda Kenny, folytathatta a kormányzást, azonban ezt csak a Fianna Fáil – legalább hallgatólagos – támogatásával tudta elérni.⁸⁷ Ez pedig már akkor a korábbi politikát meghatározó törésvonal keresztülmetszését jelentette.⁸⁸ Kenny után a kormányzást ciklus közben átvevő, szintén FG jelölt, Leo Varadkar kormánya is ingatag, kisebbségi kormány volt. Azt azonban, hogy az ötéves ciklus letelte előtt egy évvel előrehozott választást írtak ki, nem ez a tény okozta, hanem, hogy a kormányfő mindenképpen megerősített mandátummal bíró kormányt kívánt az országban, miután a szomszédos Egyesült Királyság 2020. január 31-én hivatalosan is kilépett az Európai Unióból. Ilyen szituációban pedig kulcskérdés, hogy milyen legitimitású kormány

⁸³ Ferriter, 2011.

⁸⁴ O’Leary, 2020.

⁸⁵ Ld.: The Irish Times, 2016.

⁸⁶ A szerző saját adatbázisa, a választási eredmények (The Irish Times, 2016.), illetve az Oireachtas (Írország Parlamentje) forrásai alapján.

⁸⁷ McDonald, 2016.

⁸⁸ Ld. Kavanagh, 2015.

működik Dublinban.⁸⁹ A megerősített mandátum és legitim kormány helyett a káoszt hozta el a február 8-ra kiírt választás. A kormányfő pártjának, a Fine Gaelnek a vereségét nem csak az demonstrálta, hogy két ciklust követően ismét visszaszorultak az ősi rivális mögé, hanem az is, hogy az országban a legtöbb szavazatot (első preferenciát) a modern időszak során először az eddig marginális, majd a kormányzatból kiszorított Sinn Féin szerezte meg. Ráadásul, a független jelöltként mandátumot szerző képviselők száma is 30 éves távlatban a legnagyobb lett.⁹⁰ Az immár három nagy párttal rendelkező írországi rendszerben így már – a régi logika szerinti – nagykoalíció sem lett volna képes többségi kormányt alakítani.

Az európai politikai palettán szélsőbalra sorolható (a kommunista, illetve radikális újbaloldali pártokkal közös európai konföderációban helyet foglaló) Sinn Féin felemelkedése mellett az írországi pártpolitikát jelentősen befolyásolták azok a támogatottsági arányukban kis pártoknak tekinthető erők, amelyek valamilyen módon a kapitalizmust, a globalizációt, a fennálló világgazdasági rendet bírálták. Mivel Írország a válság által leginkább sújtott országok közé tartozott – és ennek komoly társadalmi következményei is lettek – voltaképpen természetes, hogy ilyen erők teret nyertek a politikai életben.

A SF, valamint a kisebb, gazdasági rendszert bíráló erők megerősödése és megjelenése amellelt, hogy a konkrét gazdasági-társadalmi problémára kívántak valamiféle politikai választ adni, a többi itt említett példához hasonlatosan önmagukban a korábbi pártok által uralt rendszer kritikáját is jelentették.

A gazdasági válság miatt az ír pártrendszer egyelőre csak káoszt és bizonytalanságot hozó átalakulása mögött az a tényező is áll, hogy az egyébként hasonló ideológiai és szakpolitikai gyökerekkel rendelkező FF és FG vetélkedése immár nem jelentheti egy modern parlamentáris váltógazdálkodás alapjait.⁹¹

A jelen dolgozatban példaként áttekintett országok közül egyedül Írország az, ahol a kézirat lezártáig⁹² nem sikerült működő kormányt alakítani a vizsgált választásokat követően. Így a választás után három hónappal sem állt föl legitim kormány az országban, ami önmagában is bizonytalanságot növelő tényező, ráadásul a választások előrehozása

⁸⁹ Beesley, 2020.

⁹⁰ A szerző saját gyűjtése, a választási adatok alapján.

⁹¹ Kavanagh, 2015.

⁹² 2020. április 30.

indokaként felhozott Brexit, illetve a COVID-19 járvány még inkább stabil kormány meglétét igényelné.

3.4. Szlovákia

A fenti esetekhez képest bonyolultabb a kelet-közép-európai országokban a korábban meglévő mintázatokban fellelhető stabilitás főbb jellemzőinek lehatárolása. Mindazonáltal, a 2016. évi szlovákiai választás példája azt is mutatja, hogy alapvetően instabilabbnak tekinthető pártrendszerben is megjelenhet az inkonkluzív választás problémája, a korábbi mintázatok alapján egyértelmű törvényhozási többséget nem eredményező választások jelensége.

Szlovákia pártrendszere a közép-európai rendszerek között is kifejezetten instabilnak tekinthető.⁹³ Mégis, egészen 2016-ig viszonylag egyértelmű eredmények születtek a választásokon, és bár több kormány megbukott belső feszültségek és koalíciós konfliktusok miatt, a kormányalakítás folyamata általában egyszerűnek volt mondható. 2012 előtt a szlovák politika alapvetően a nacionalista-populista, illetve a nyugatbarát, reformer tömb versengésén alapult.⁹⁴ Ez leegyszerűsített megközelítés, hiszen a szereplők gyakran változtak a Csehszlovákia szétválását követő időszakban, összességében azonban elmondható, hogy mindkét tömb több pártot foglalt magába, változó szereplők voltak jelen, azonban a két tömb elhatárolódása jórészt világos volt.

Intézményes oldalról Szlovákiában kifejezetten gyenge a kormány, és azon belül is a kormányfő pozíciója.⁹⁵ Ennek jele az, hogy egyszerű bizalmatlansági indítvánnyal is megbuktatható, továbbá ilyen indítvány az egyes miniszterekkel szemben is benyújtható.⁹⁶

Szlovákia választási rendszere is közvetett módon a gyenge kormányok irányába hat, hiszen tisztán arányos rendszerről van szó, ahol az ország egyetlen választókerületet alkot. A tiszta arányosságot egyedül az 5%-os általános parlamenti küszöb (pártszövetségek számára 7, illetve kettőnél több szervezet közös listája számára 10% a bejutás határa) torzíthatja el.⁹⁷ Ez abban az esetben érvényesülhet, ha viszonylag sok párt szerez jelentősebb számú, de a küszöböt el nem érő szavazatot. (Szlovákia instabil pártrendszere miatt erre viszonylag gyakran van példa.)

⁹³ Halász, 2016. 105.

⁹⁴ Horváth, 2012. 118.

⁹⁵ Halász, 2014. 325.

⁹⁶ Halász, 2014. 327-328.

⁹⁷ Halász, 2014. 123-124.

A szlovák pártrendszerben fontos szerepet töltenek be az ún. „erős emberek” által vezetett pártok. A kilencvenes években Vladimír Mečiar személye dominálta a szlovák politikát részben a saját maga köré felépített erőnek – és szövetségeseinek – köszönhetően, részben pedig olyan módon, hogy az ő személyével, politikájának stílusával és tartalmával szemben kovácsolódtak össze olyan széles pártközi koalíciók és szövetségek, melyek a politikai paletta másik tömbjét tették ki.⁹⁸ Utóbbi miatt nehéz is egészen pontosan körülhatárolni, milyen tömbökről is van vagy volt szó.

Kifejezetten a mečiar politikával szemben formálódó koalíciók kormányoztak az 1998-as, illetve a 2002-es választásokat követően, úgy, hogy egyébként mindkét választáson Mečiar pártja, a HZDS végzett az első helyen.⁹⁹ 2002 után az egykori erős ember karrierje leáldozott, helyét részben egy másik népszerű politikus és pártja vette át. 2003 óta, egészen 2020 februárjáig Robert Fico pártja, a magát szociáldemokratának definiáló Smer (Irány) vezette a népszerűségi listákat Szlovákiában¹⁰⁰, és minden választáson ez az erő végzett az első helyen. Fico pártjának dominanciája ellenére 2010-ben mégsem tudott kormányon maradni, mert a Smerrel (és szövetségeseivel) szemben összefogtak a korábbi ellenzéki (vagy parlamenten kívüli) erők, és négy (gyakorlatilag öt) pártból álló koalíciós kormányt hoztak létre.¹⁰¹ A kormány létrehozása gyors volt, de nem bizonyult tartósnak ez a formáció. Mindenesetre, a politikai törésvonalak és konfliktusok ekkor is kirajzolták a potenciális szövetségek körét.

A korábbi Fico-ellenes koalíció 2012-re szétszakadt, legerősebb pártja rendkívüli mértékben (egy korrupciós botránynak köszönhetően) meggyengült, majd hamarosan el is tűnt palettáról.¹⁰² 2012-ben került sor eddigi egyetlen alkalommal arra, hogy egy erő (nevezetesen a Fico-féle Smer) abszolút többséget szerezzen a Nemzeti Tanácsban az egyébként ennek nem kedvező választási rendszerben. Ekkor tehát kevésbé volt politikai tétje a Ficóval és pártjával szemben álló oldal töredezettségének, a későbbiekben azonban ez már az egész szlovákiai rendszer stabilitására komoly teherként nehezedett.

Fico első, koalíciós kormányának a résztvevői a Smeren kívül a korábban vezető pártként funkcionáló Mečiar-féle HZDS, illetve a korábbi miniszterelnök állandó partnere, a nacionalista, magyarellenes Szlovák

⁹⁸ Enyedi-Casal-Bértoa, 2010. 15.

⁹⁹ Horváth, 2012. 116.

¹⁰⁰ Meseznikov, 2010., Horváth, 2012. 118-119., Poll of Polls, Slovakia

¹⁰¹ Horváth, 2012. 118.

¹⁰² Halász, 2016. 96.

Nemzeti Párt (SNS). A másik oldalon viszonylag állandó szereplőként voltak jelen a kereszténydemokraták (KDH, 1998 és 2006 között, majd 2010-11-ben kormányon)¹⁰³, a vezető jobbközép erővé váló, 2000-ben kisebb csoportokból megalakuló SDKÚ¹⁰⁴, a magyar nemzetiséget képviselő Magyar Koalíció Pártja, illetve 2010 után a részben abból kiváló csoportok által létrehozott, továbbra is a magyar képviselet ügyét felvállalni kívánó Híd-Most¹⁰⁵, illetve általában valamilyen liberálisnak tekinthető erő is részt vett ezekben a koalíciókban (1998-2002 között a későbbi államfő, Schuster pártja, a SOP¹⁰⁶, 2002-2006 között a médiamágnás Pavol Rusko nevéhez fűződő ANO¹⁰⁷, majd 2010 után a SaS¹⁰⁸, 2000 előtt pedig az SDKÚ egyik elődjének is tekinthető Szlovák Demokratikus Szövetség). Ezt a sokszínű társaságot egészítette ki 1998-2002 között a később marginalizálódó posztkommunista SDĽ¹⁰⁹, 1998 után az SDÚ és KDH által vezetett választási koalícióban is szereplő Szociáldemokrata Párt, a Zöldek, illetve az egykori társutas DS, 2010 után pedig az SaS listáján helyet kapó képviselőkből megalakuló, mára Szlovákia legnépszerűbb pártjává való Egyszerű Emberek és Független Személyiségek (OĽaNO).¹¹⁰

Ez mutatja, hogy nehéz bal-jobb szembenállásról beszélni, de azt is, hogy a Ficóval (korábban Mečiarral) szemben álló oldalon komoly összekötő erő volt a közös ellenfél.

Ezt a korábban ismertetett országok viszonyaihoz képest más módon stabil képletet írta felül a 2016-os inkonkluzív választás. 2016-ra jelentősen meggyengült a Smer (a megelőző 44%-os eredmény után csak 28,3%-ot szereztek¹¹¹), bekerült egy nehezen megfogható ideológiával rendelkező, egy nagyvállalkozó személye köré épült protestpárt (Sme Rodina – Család Vagyunk)¹¹², bekerült továbbá a kereszténydemokraták soraiból kilépő személyiség, Radoslav Procházka által alapított szintén protestpártként jellemezhető erő (Sieť – Háló)¹¹³, valamint a cigányellenes vonulásokat is szervező, nyíltan rasszista, és a többi párt által abszolút karanténban tartott erő, a Kotleba – Mi Szlovákiánk Néppárt.¹¹⁴

¹⁰³ Halász, 2016. 95. Horváth, 2012., 118.

¹⁰⁴ Halász, 2016. 95. Horváth, 2012. 118.

¹⁰⁵ Halász, 2016. 98-99.

¹⁰⁶ Halász, 2014. 246.

¹⁰⁷ Horváth, 2012. 118.

¹⁰⁸ Halász, 2016. 99-100.

¹⁰⁹ Lytvyn, 2015. 265., Halász, 2016. 108.

¹¹⁰ Halász, 2014. 128.

¹¹¹ Halász, 2016. 96.

¹¹² Halász, 2016. 97-98.

¹¹³ Halász, 2016. 98.

¹¹⁴ Halász, 2016. 97.

A 2016-os választást követően csak úgy tudott többségi kormány alakulni, hogy mögötte a korábbi meghatározó törésvonalat átlépő erők álltak. (Hiszen a Kotleba-féle erő eleve kizárt alternatíva volt a többi párt részéről.) A korábbiak alapján természetes szövetségnek tekinthető Smer-SNS koalícióhoz csatlakozott ebben a formátumban a Most-Híd, illetve a már a törvényhozás formális alakuló ülése előtt kettészakadt Siet' párt is. Az indok, ami ezt a komoly, a korábbi blokklogikának ellentmondó döntést magyarázta, a stabil kormány létrehozásának igénye volt a Most-Híd részéről. (A Háló bomlását már eleve magyarázta ebbe a nem várt koalíciós formátumba való beszállás ténye.)¹¹⁵

2016-ban tehát olyan koalíció alakult Szlovákiában, ami a korábbi blokklogikát áthidaló módon alakult meg. Ez a koalíció annak ellenére kitöltötte a négyéves mandátumát, hogy a Siet' párt közben saját megsemmisülése következtében meg is szűnt releváns tényező lenni (képviselőinek a kormány hivatalban maradásához elegendő része a Most frakciójában talált új politikai otthont magának¹¹⁶), továbbá a Smer és az SNS között 2017 nyarán komoly koalíciós válság zajlott le, illetve, hogy a társadalmat megrázó Kuciak-gyilkosság nyomán lemondásra kényszerült Robert Fico helyett végül is a korábbi házelnök, Peter Pellegrini vette át a miniszterelnöki pozíciót.¹¹⁷

A korábbiak szempontjából újszerűnek számító formula mindazonáltal hosszú távon áldozatokkal járt. A Smer elveszítette a 2020 februárjában tartott választásokon a vezető pozícióját (ez parlamenti váltógazdálkodás esetén természetesnek tekinthető fejlemény), a koalíciós partnerek közül pedig az SNS súlyos, a Most-Híd pedig megsemmisítő vereséget szenvedett ezen a megmérettetésen. Utóbbi oka egyértelműen a korábbi törésvonalat átlépő, a korábbi ellenfelekkel szövetkező politika fogadtatása volt a párt (korábbi) értelmiségi, illetve szavazói bázisában.

A 2020-as választásokat követően, a négy évvel azelőttihez képest meglepően hamar sikerült kormányt alakítani. Ennek azonban jelentős részben a szlovákiai választási rendszer fintora az oka: a parlamenti küszöbök miatt a sok elvesző szavazat következtében viszonylag kevés a mandátumszerzésre jogosult párt.¹¹⁸

Szlovákia pártrendszer destabilizációjában tehát más mechanizmus érvényesült. Egy eleve instabilabb pártszerkezettel bíró ország korábbi rendszerének megrendülése is mutathatja a pártrendszerek

¹¹⁵ Németh Takács, 2017.

¹¹⁶ Németh Takács, 2017.

¹¹⁷ Világgazdaság, 2018.

¹¹⁸ Ld. Elections 2020 to the National Council of the Slovak Republic

átalakulásának hatásait. Itt a kevésbé megfogható, és/vagy perszonalista pártok súlyának megnövekedése, továbbá a többi erő számára vállalhatatlan alternatíva megjelenése váltotta ki a kormányzati stabilitásra ható folyamatokat.

4. Konklúzió

A tanulmányban bemutatott példák eltérő módokon, azonban egyöntetűen bizonyítják, hogy a pártrendszerek átalakulása, illetve azok változásai komoly hatással vannak a kormányzati stabilitásra, mégpedig a destabilizálódás szempontjából. A destabilizálódás megnyilvánul a kormányalakítás során tapasztalható bizonytalanságokban, ami az úgynevezett inkonzulív választások egyre gyakoribbá válására vezethető vissza.

Közös a négy vizsgált országban a korábban viszonylag kiszámíthatónak tekinthető váltógazdálkodás, a kormányzati alternatívák egyértelmű volta, illetve az, hogy az elmúlt (mindegyik esetben 2015 utáni) időszakban ez az egyértelműség megdőlt, vagy legalábbis megrendült. Ennek oka pedig a pártrendszerek átalakulása volt, mely a korábban domináló erők meggyengülésében, valamint új pártok megjelenésében, illetve megerősödésében manifesztálódott. Fontos destabilizáló tényező, hogy ezek az új vagy megerősödő pártok többnyire olyan szereplők, akiket a többi párt egy része, vagy mindegyikük kizár a potenciális szövetségkötésből.

A korábban meghatározó pártok meggyengülésében kikerülhetetlen az az Európában általános tendencia, amely a szocialista-szociáldemokrata pártok meggyengülését vagy válságát jelenti. Az itt vizsgált országok közül is kisebb-nagyobb mértékben kettő közvetlenül érintett a szocialista pólus meggyengülésében (Németország, Svédország). Ennek meglehetősen sokrétű oka van, az egyik általános ok a pártok baloldali karakterének meggyengülése a „harmadik utas” kísérletek kezdeti sikereit követően.¹¹⁹ A kilencvenes-kétezres évekre ezek a pártok egyre kevésbé tudták magukat megkülönböztetni a jobbközép riválisoktól, bizonyos újonnan felmerülő szakpolitikai kérdésekben pedig nem tudtak karakteres válaszokat adni.

A pártrendszerek átalakulásának kormányzati stabilitást is befolyásoló közös pontja a gazdasági kihívás, konkrétan a 2008 utáni világgazdasági

¹¹⁹ Ld. Keating-McCrone (eds.), 2015.

válságnak, majd az azt követő euróválságnak a hatása a politikai versenyre.

Szintén komoly, és az itt tárgyalt esetek egy részében meghatározó folyamat a migrációs kérdés középpontba kerülése, a migráció, valamint a Nyugat-Európában már évtizedek óta jelen lévő bevándorló háttérű csoportok integrációjának vagy asszimilációjának kérdése. E komoly, társadalmi megrázkódtatásokkal is járó problémák kapcsán erősödnek meg olyan eddig nem létező, vagy marginális szereplők, akik a korábbi mainstream középpártok politikáját kritizálva tudnak maguknak bázist teremteni.

Több esetben felmerül a konkrét szakpolitikákkal kapcsolatban megfogalmazott kritikák mellett a Katz és Mair tanulmánya által felvetett „lázadás” a kartellpártok rendszere ellen, ami ehelyütt a korábban meglévő, gyökerekkel rendelkező és intézményes pártokkal szembeni kihívást, illetve új, a politikai palettára frissen belépő, és a korábbi szereplőkkel kritikus erők megjelenését mutatja.

A fenti tényezők mellett a pártrendszerek változásainak további általános jellegzetessége a kormányzati stabilitásra csak közvetetten kiható folyamat, a zöld pártok támogatottságának jelentős növekedése Nyugat-Európában. A hetvenes-nyolcvanas években még kifejezetten rendszerellenesnek, vagy legalábbis rendszerkritikusnak számító szereplők a kilencvenes években már részt vettek koalíciós kormányzatokban, általában kisebb koalíciós partnerként. Az ezredfordulót követően a zöld erők már mindenképpen mainstream pártoknak számítanak legalábbis a nyugat-európai palettákon. A 2010-es évektől azonban kétségtelen változás állt be ezen a téren is. A klímaváltozás kérdésének középpontba kerülése, illetve úgy általában a környezetszennyezéssel kapcsolatos problémák egyértelműen ezen pártok megerősödéséhez, néhol nagypárti (20%-os támogatottság fölötti) erővé válásához vezettek. E kérdések jelentőségének növekedése – illetve a zöldek betagozódása a politikai rendszerek fő áramába – azonban megnövelte a többi erő velük kapcsolatos együttműködési potenciálját (immáron nem csak baloldali koalíciók részesei, együttműködésük általánossá vált a jobbközép szereplőkkel is), így ez az erősödés nem vezetett a stabilitás közvetlen megrendüléséhez. Közvetett módon azonban – a politikai verseny fő kérdéseinek, illetve hangsúlyainak átrendeződése következtében – ez is hatással van arra, hogy megváltozik a koalíciókötés és pártközi szövetségkötés logikája, illetve az egyes pártok egymáshoz viszonyított súlya a politikai rendszerekben. Utóbbi főként a korábban potenciális

vezető kormánypártként szereplő szocialista-szociáldemokrata erők visszaszorulásában manifesztálódik.

Megjegyzésre érdemes, hogy a fenti esetek nagyobb részében (NSZK, Svédország, Írország) egyértelműen beszélhetünk a zöld erők megerősödéséről is.

Megkerülhetetlen tényező, hogy mindegyik itt vizsgált politikai rendszerben a kormányalakítás nehézségét nagyban erősítette, hogy olyan erők jelentek meg (vagy erősödtek meg korábban marginális státusukhoz képest), amelyeket az adott országban szélsőségesnek tekintenek. Az AfD, a Svéd Demokraták, a Mi Szlovákiánk Néppárt egyaránt olyan szereplő, amelyek a többi párt részéről teljes vagy legalább részleges elutasítással néznek szembe. Hasonló a probléma, a korábbi terrorizmust támogató múltja miatt az ír Sinn Féin párt esetében. A „szélsőségesek”¹²⁰ előretörése tehát mindegyik politikai rendszert komolyan érintő kihívás, nemcsak az itt tárgyalt országokban.

Felhasznált irodalom

Könyvek, tanulmányok

Aylott, Nicholas (2005): 'President Persson' – How Did Sweden Get Him? In.: *The Presidentialization of Politics – A Comparative Study of Modern Democracies* (eds.: Poguntke, Thomas, Paul Webb). *Oxford University Press*; pp. 176-198.

Bobba, Giuliano, Antonella Seddone (2011): *Personal and Personalized Party – Notes on a Theoretical Framework*. London, PSA

Carballo-Cruz, Francisco (2011): *Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis*. In.: *Panoeconomicus*, 2011, 3. pp. 309-328.

Dahl, Robert A. (1990).: *Party Systems and Patterns of Opposition*. In: *The West European Party System* (ed. Peter Mair). *Oxford University Press*, pp. 296-301.

Dalton, Russell J., Wattenberg, Martin P. (2009): *Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Democracies*. In: *Parties without*

¹²⁰ Jóllehet, a nemzetközi sajtóban előszeretettel alkalmazott a „szélsőséges”, illetve populista kifejezés, jelen sorok szerzője ezt kevésbé tartja szerencsés kifejezésnek, legalábbis tudományos igényű munkákban. Mivel az egyes esetek jelentősen különböznek egymástól, nehéz egyértelmű kritériumot meghatározni, mit is érthetnénk egységesen szélsőséges erőkön. Éppen ezért ebben az esetben is a többi szereplő hozzájuk való viszonyulása dönti el a kérdést. Nem az tehát, hogy valójában mennyire számítanak ezek ténylegesen szélsőségesnek (néhány itt tárgyalt erő valóban az, némelyik kevésbé), hanem az a lényeges, hogy a többi szereplő miként tekint rájuk.

Partisans (eds.: Dalton, Russell J.; Wattenberg, Martin P.). *Oxford University Press*; pp. 3-16.

DeWinter, Lieven (1995): "The Role of Parliament in Government Formation and Resignation". In: Döring: *Parliaments and Majority Rule in Western Europe*, pp. 115-151.

Enyedi Zsolt, Casal-Bértoa, Fernando (2010): Pártverseny-mintázatok és blokk-politika Kelet-Közép Európában. *Politikatudományi Szemle*, 2010./1., 7-30.

Fábián György (1999): A magyar választási rendszer kelet-közép-európai összehasonlításban. *Politikatudományi Szemle*, 1999./3., 107-126.

Gallagher, Michael (2009): Ireland: The Discreet Charm of PR-STV. In: *The Politics of Electoral Systems* (eds.: Gallagher, Michael, Mitchell, Paul). *Oxford University Press*. pp. 511-532.

Gallagher, Michael, Michael Laver, Peter Mair (2011): *Representative Government in Modern Europe*. McGraw-Hill Education, Maidenhead, Berkshire

Ganghof, Steffen, Christian Stecker (2015): Investiture Rules in Germany Stacking the Deck against Minority Governments. In: *Parliaments and Government Formation* (eds.: Rasch, Bjørn – Erik, Martin – Shane, Cheibub, José Antonio); *Oxford University Press*. pp. 67-85.

Grotz, Florian, Till Weber (2017): Prime Ministerial Tenure in Central and Eastern Europe. In: *Parties, Governments and Elites – The Comparative Study of Democracy* (eds.: Philipp Harfst, Ina Kubbe, Thomas Poguntke). Springer VS; pp. 229-248.

Halász Iván (2014): *Államfő, parlament, kormány – Az államszervezet fejlődése a Visegrádi országokban*. Budapest, Lucidus Kiadó

Halász Iván (2016): A 2016. évi szlovák parlamenti választások – Trendek, meglepetések, és dilemmák; In: *Parlamenti Szemle*, 2016./1., 93-112.

Harfst, Philipp (2000): *Government Stability in Central and Eastern Europe: The Impact of Parliaments and Parties*. Paper prepared for the ECPR Joint Session of Workshops Copenhagen, 14–19 April 2000, 34 s.

Horváth Attila (2012): Változatok az (in)stabilitásra – Átalakulóban a cseh és a szlovák pártrendszer. In: *Politikatudományi tanulmányok – Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak III. Konferenciája 2012. április 20.* (szerk.: Antal Attila) Eötvös

Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Budapest 2012. 109-124.

Katz, R., Mair, P. (1995): Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of Cartel Party; *Party Politics*, 1995/1. (magyarul megjelent: *Politikatudományi Szemle*, 2001./3., 131-156.)

Kavanagh, Adrian P. (2015): An end to "CivilWar politics"? The radically reshaped political landscape of post-crash Ireland. *Electoral Studies* 38 (2015) 71-81.

Kostadinova, Tatiana, Barry Levitt (2014): Toward a Theory of Personalist Parties: Concept Formation and Theory Building. *Politics & Policy*, Volume 42, No. 4 (2014): 490-512.

Laver, Michael (2003): Government Termination. *Annual Review of Political Science* 6.1 pp. 23-40.

Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven, London (Yale University Press), 351 p.

Lucardie, Paul (2000): Prophets, Purifiers, and Prolocutors – Towards a Theory on the Emergence of New Parties. *Party Politics*, Vol. 6, No. 2, pp. 175-185.

Lytvyn, Vytaly (2015): Types of cabinets and cabinet stability in Central and Eastern European parliamentary democracies (1990–2013). *Studium Europy Śródkowej i Wschodniej; Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Krajowej w Kutnie; Kutno*

Mair, Peter (2007): *Party Systems and Alternation in Government, 1950-2000: Innovation and Institutionalisation*. Florence and Amsterdam, Netherlands

Mair, Peter (1996): Party Systems and Structures of Competition. In: *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective* (edited by Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, and Pippa Norris); Thousand Oaks, CA: Sage Publications, pp. 83-106.

Martin, Shane (2015): Government Formation in Ireland: Learning to Live Without a Majority Party. In: *Parliaments and Government Formation* (eds.: Rasch, Bjørn – Erik, Martin – Shane, Cheibub, José Antonio). Oxford University Press, pp. 121-135.

McCrone, David, Michael Keating (2015): Social Democracy in Crisis: Outlining the Trends in Western Europe. In: *The Crisis of Social*

Democracy in Europe. (eds: Michael Keating and David McCrone), Edinburgh University Press, pp. 28-46.

Milner, Henry (2015): Can Swedish Social Model Survive the Decline of Social Democrats? In: The Crisis of Social Democracy in Europe, (eds: Michael Keating and David McCrone), Edinburgh University Press, pp. 107-124.

Mráz Ágoston Sámuel (2015): A berlini köztársaság – Változások és dilemmák a német politikai rendszerben 1990-től 2013-ig, különös tekintettel annak mintajellegére. Doktori (PhD) értekezés, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola (forrás: <https://mrazagoston.hu/wp-content/uploads/2016/02/doktori-disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf>)

Olson, David M. and Ilonszki, Gabriella (2011): 'Two Decades of Divergent Post-Communist Parliamentary Development'. The Journal of Legislative Studies, 17: 2, 234-255

Poguntke, Thomas (2005): A Presidentializing Party State? The Federal Republic of Germany. In: The Presidentialization of Politics – A Comparative Study of Modern Democracies (eds.: Poguntke, Thomas, Paul Webb), Oxford University Press; pp. 63-87.

Poguntke, Thomas, Paul Webb (2005): The Presidentialization of Politics in Democratic Societies – A Framework for Analysis. In: The Presidentialization of Politics – A Comparative Study of Modern Democracies (eds.: Poguntke, Thomas, Paul Webb); Oxford University Press; pp. 1-25.

Report on Choosing the Date of an Election (2007): European Commission for Democracy through Law. Adopted by the Council for Democratic Elections at its 22nd meeting (Venice, 18 October 2007)

Resing, Volker (2016): Kancellárgépezet – A CDU működése. Bp., Dialóg Campus

Saalfeld, Thomas (2009): Germany: Stability and Strategy in a Mixed-Member Proportional System. In: The Politics of Electoral Systems (eds.: Gallagher, Michael, Mitchell, Paul) Oxford University Press. pp. 209-229.

Sartori, Giovanni (2005): Parties and Party Systems – A Framework for Analysis. ECPR Press

Strøm, Kaare, Ian Budge, Michael Laver (1994): Constraints on Cabinet Formation in Parliamentary Democracies. American Journal of Political Science, Vol. 38, No. 2. (May, 1994), pp. 303-335.

Warwick, Paul (1994): *Government Survival in Parliamentary Democracies*. Cambridge (Cambridge University Press), 182 p.

Webb, Paul, Thomas Poguntke, Robin Kolodny (2011): *The Presidentialization of Party Leadership? Evaluating Party Leadership and Party Government in the Democratic World*; Paper presented to Annual Meeting of the American Political Science Association, 1-4 September 2011. pp. 77-98.

Wockelberg, Helena (2015): *Weak Investiture Rules and the Emergence of Minority Governments in Sweden*. In: *Parliaments and Government Formation* (eds.: Rasch, Bjørn – Erik, Martin – Shane, Cheibub, José Antonio); Oxford University Press. pp. 233-249.

Wolinetz, Steven B. (2004): *Classifying Party Systems – Where Have All the Typologies Gone?* Winnipeg, Manitoba

Újságcikkek

Beesley, Arthur (2020): Ireland's Varadkar calls February 8 general election. *Financial Times* <https://www.ft.com/content/62183384-36c4-11ea-a6d3-9a26f8c3cba4> (letöltve: 2020. 04.29.)

Deutsche Welle (2015): Jamaica or Traffic Light? What Comes Next. *Deutsche Welle* <https://www.dw.com/en/jamaica-or-traffic-light-what-comes-next/a-1714057> (letöltve: 2020. 04.29.)

Deutsche Welle (2017): Germany ends 2017 without a government for Angela Merkel. *Deutsche Welle* <https://www.dw.com/en/germany-ends-2017-without-a-government-for-angela-merkel/a-41930054> (letöltve: 2020. 04.29.)

Deutsche Welle (2018): Germany: Martin Schulz steps down as SPD head. *Deutsche Welle* <https://www.dw.com/en/germany-martin-schulz-steps-down-as-spd-head/a-42574343> (letöltve: 2020. 04.29.)

Ferriter, Diarmaid (2011): Recapturing relevance a huge challenge for FF. *The Irish Times* <https://www.irishtimes.com/opinion/recapturing-relevance-a-huge-challenge-for-ff-1.560434> (letöltve: 2020. 04.29.)

Henley, Jon (2017): German elections 2017: Angela Merkel wins fourth term but AfD makes gains – as it happened. *The Guardian* <https://www.theguardian.com/world/live/2017/sep/24/german-elections-2017-angela-merkel-cdu-spd-afd-live-updates> (letöltve: 2020. 04.29.)

Johnson, Simon, Niklas Pollard (2019): Sweden's Lofven edges towards second PM term after deal with centre-right. *Reuters UK*

<https://uk.reuters.com/article/uk-sweden-politics/swedish-parties-make-deal-to-end-months-of-deadlock-aftonbladet-idUKKCN1P50XB> (letöltve: 2020. 04.29.)

Meseznikov, Grigorij (2010): A győztes veresége Szlovákiában. Népszabadság online http://nol.hu/kulfold/20100619-a_gyoztes_veresege-707191 (letöltve: 2020. 04.29.)

McDonald, Henry (2016): Enda Kenny wins second term as Ireland's prime minister. The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2016/may/06/enda-kenny-wins-second-term-as-irelands-prime-minister> (letöltve: 2020. 04.29.)

Németh Takács Henrietta (2017): Roman Brecely távozik a Siet éléről. Körkép.sk <https://korkep.sk/cikkek/friss-hirek/2017/05/10/roman-brecely-tavozik-a-siet-elerol/> (letöltve: 2020. 04.29.)

O'Leary, Naomi (2020): Sinn Féin surge makes Irish political history. Politico <https://www.politico.eu/article/sinn-fein-surge-makes-irish-political-history-irish-election-3-way-tie/> (letöltve: 2020. 04.29.)

Sennero, Johan, Johan Ahlander (2018): Sweden faces political impasse after far-right election gains. Reuters <https://www.reuters.com/article/us-sweden-election/sweden-faces-political-impasse-after-far-right-election-gains-idUSKCN1LQ0U1> (letöltve: 2020. 04.29.)

The Irish Times (2016): Results for 2011 <https://www.irishtimes.com/election-2016/results-2011> (letöltve: 2020. 04.29.)

Világgazdaság (2018): Lemondott a szlovák miniszterelnök. <https://www.vg.hu/kozelet/lemondott-szlovak-miniszterelnok-830029/> (letöltve: 2020. 04.29.)

Poll of Polls, Germany (2020): Politico <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/germany/> (letöltve: 2020. 04.29.)

Poll of Polls, Slovakia (2020): Politico <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/slovakia/> (letöltve: 2020. 04.29.)

Választási eredmények

Election 2020 to The National Council of the Slovak Republic: <https://volbysr.sk/en/data02.html> (letöltve: 2020. 04.29.)

Landtagswahl, Thüringen (2019):

<https://wahlen.thueringen.de/datenbank/wahl1/wahl.asp?wahlart=LW&wahljahr=2019&zeigeErg=Land> (letöltve: 2020. 04.29.)

Valmyndigheten: <https://www.val.se/> (megtekintve: 2020. 04.29.)

Wahlergebnisse, Sachsen (2019):

https://www.wahlen.sachsen.de/LW_19.php?ptabs=%7B%22%23tab-stimmenverteilung%22%3A1%7D (letöltve: 2020. 04.29.)

Írország kétkamarás parlamentjének honlapja: Houses of the Oireachtas <https://www.oireachtas.ie/>

A Riksdag honlapja (Svédország): Sveriges Riksdag <https://www.riksdagen.se/en/>

The impact of the transformation and destabilization of party systems on the government stability in Europe in the 2010s

Summary

This paper examines a quite new phenomenon in European parliamentarism. The prevalence of inconclusive elections, events that do not have a clean result, is common in Europe since the economic crisis and the immigration crisis. This phenomenon concerns such countries that had very stable governments. This paper presents and analyses four countries that had inconclusive elections in the recent years. The Federal Republic of Germany, Sweden, Ireland and Slovakia are examples of the transformation of party systems with emerging new, anti-establishment parties and with declining old, 'systemic' parties. This process is the most important factor causing inconclusive elections.